

Posudek vedoucího na diplomovou práci

MARTINA STAVĚLY: ESCHATOLOGIE TEXTU V ROMÁNU PAVLA KRUSANOVA

УКУС АНГЕЛІА

Podaná verze diplomové práce o kontroverzním románu petrohradského prozaika, vydavatele a kultivátora mesianistického imperiálního mýtu Pavla Krusanova je přece jen kompaktnější a pročištěnější, než byla původní pracovní verze. Její obhajoba vpadá do doby, kdy nejsoučasnější dění na ruské nejenom politické scéně jako by dávalo autorovi za pravdu, že se imperiální zájmy Ruska, cítícího se ponížným a ukřivděným porážkou ve „studené válce“, mohou stát nejenom vůdčí politickou ideou znovu expandujícího státu, navíc personifikovanou reálnou osobností, známou v roce 1999 nanejvýš v mocenských petrohradských kruzích. Autor má nepochybně pravdu v tom, že s touto konkrétní variantou svého „eschatologického“ románu nepočítal, zato později (v roce 2003) nezaváhal před tím, aby vize „Незримой Империи“, rozvíjená v okruhu tzv. petrohradských fundamentalistů, nebyla (otázkou zůstává zdali trochu vážně nebo zcela nevázně) nabídnuta prezidentu Putinovi jako vyšší, metafyzický cíl jeho pragmatických činů. V době, kdy se oficiálně začínají psát učebnice „alternativní ruské historie“ jako dějin velké, hrdinské državy (aktualizace obrazu „nepřítele“ jako tmelu vlastenectví, vnější expanze jako práva Imperia konstituovat své hranice), dostává se Krusanov nechtěně do pozice následovníka Petra Lehkostupova, kterou diplomant správně označil jako trapnou a schizofrenní.

V této situaci může být román vnímán jinak, než v letech autorovy největší slávy, a to především za západními hranicemi současného Ruska, kde se román zřejmě četl především jako nápaditá, chytrá, dekonstruující hra s religiózními, literárními a ideologickými mýty a vizemi (včetně těch eschatologických), pohybující se v prostoru mezi konstrukcemi postmoderními (hry se stylistikou, intertextovostí, kompozicí, modalitou) a „magickým realismem“, pokud je vnímán jako směs „realismu“ a „fantastična“ (magie, okultismu aj.), která výsledné efekty své „malé hry na velké dejiny“ těžší z „postmoderního mixu“, který upoutal jak slovenskou překladatelku románu Ivanu Kupkovou (pod názvem Uhryznutie anjela vyšel v nakl. Slovar, Bratislava v roce 2004), tak také recenzentku knihy Martu Součkovou, jejíž interpretaci díla, opíranou o foucaultovské mystifikace, charakterizují slova ze závěru této stati: „V Krusanovovom románe ma okrem magických prvkov dodávajúcich zvláštne jemnú chuť postmodernému mixu upoutalo autorovo písanie o tzv. vysokých témach (smrti, láske, vlastenectve a podobne). Ich neustále znižovanie, dehonestácia hodnôt sa v tomto románe deje spôsobom, ktorý vnáša aj do najznezniteľnejších životných situácií“ (Viz Marta Součková: Sedem rokov po korunováci, Romboid, XXXX, 2005, č. 2, s. 87; celá

stat' s. 85-87). Z recenze se tak dovídáme, že slovenský překlad byl doplněn velice podrobnými vysvětlivkami, které vedou čtenáře k rozlišování skutečných reálií (včetně jejich autorských posunů a travestií) a autorových smyšlenek a naznačují cestu k analýze hlubinnějších vrstev románu (v MK, SK ani NK slovenský překlad bohužel není, ale je mi s podivem, že údaj o zmíněné recenzi, uvedený na internetových stránkách Krusanova, nepřiměhl autora, aby se pídil po tomto vydání a zmíněné recenzi, která je – alespoň z mého hlediska – nejzajímavější ze všeho, co na této adrese je uvedeno – čas. Romboid je v NK).

Uvádím tuto zdánlivě druhořadou okolnost nikoli proto, abych zdůraznila neutříděnost bibliografie (mezi sekundární literaturou se ocitají literární texty, použité ke komparaci, řada údajů neúplná, z internetových adres nelze poznat, co vlastně diplomant přečetl), nýbrž proto, že by mu tato recenze přece jen trochu pomohla překlenout rozpor mezi hlavním textem diplomové práce (a vážným přístupem k eschatologickému, metafyzickému románu, opíraným především o sebereklamu autora) a závěrem, k autorovi mnohem kritičtějším.

Sám způsob interpretace Krusanovova textu, vycházející ze snahy identifikovat inspirační zdroje románu, počínaje „egyptským“ údobím autorova života a jeho koníčky a zálibami (např. nezvykle uspořádané sbírky brouků podle kritérií estetických, vpády do gastronomie jako jedné ze součástí estétsky rafinovaného životního stylu) a konče dešifrací bezpočtu aluzí na cizí (literární a zejména eschatologické a religiózní texty a archaické mýty – s jejich tématy život/smrt, incest jako „božská“ podoba sexu, sexualita a smrt). Zároveň je třeba poopravit diplomantovo tvrzení, že román Укус ангела se stal bestsellerem díky čtenářské anketě (tedy že pro něho hlasovala nikoli předpojatá a nepřejícná kritika, ale „normální čtenáři“ – mezi „čtenáře“ časopisu Oktjabr patří ovšem zbytky vzdělanější čtenářské obce, tedy právě ti, kdo zakoušejí (podobně jako M. Stavěla) jakési dodatečné potěšení z rozpoznávání „prototextů“, počínaje domácím souborem tzv. petrohradských textů a konče fragmenty archaických mýtů. Soustředění na mytologické zdroje Krusanovovy „alternativní historie“ a zároveň „alternativního petrohradského textu“ (na jednom místě práce je deklarována – možná trochu předčasně – uzavřenost tradičního „petrohradského textu“) tedy předurčilo výchozí přístup k románu, zaměřený na dekódování někdy dost průhledných, jindy více zamlžených paralel, modifikací (popř. mystifikací) textu. „Alternativní historie“ Krusanova je tedy nahlížena jako zajímavý pokus přepsat lineární historii do jazyka několika hlavních ruských mýtů (mýtus eschatologický, mesianistický, eurazijský, petrohradský, petrovský a s ním spjatý mýtus ruské inteligence), kdy se otázky dekonstrukce, karnevalizace a parodie dostávají do pozadí. Nelze samozřejmě upřít M. Stavělovi právo zvolit právě tento interpretační klíč, který mu autor svými výklady románu, imperiální ideje a estetiky Impéria

podstrkuje, ani soustředěnost na hledání paralel v literatuře domácí i světové (např. paralely egyptských mýtů, symboliky Slunce a Luny, čtyř přírodních živlů a jejich sepětí se sexualitou, konfrontace s dešifrovaným tajemstvím „dvou“ a „tří“ u Merežkovského jsou nepochybně samy o sobě zajímavé). Problematičtější, třebaže také možné jsou rovněž Stavělovy reflexe role ruské inteligence jako verbalizátorky eschatologických cílů „pomazaného Imperátora“. Protože její role je dvojnásobná, Někitajevovi nezbyvá než odstranit svého hlavního dvoutvářného ideologa vystupujícího ve dvou rolích (služebné a konkurenční v rovině mocenské i sexuální) a nebrat ho s sebou do irijského ráje smrti a nicoty. Nabízí se tu totiž otázka, zda opět nejde provokativní (alternativní) verzi ruského mýtu o opoziční roli ruské inteligence /a vzdělanců/, vyhýbající se kolaboraci s mocí, rozvíjená právě v situaci, kdy by bylo racionální reflexe rozhodně zapotřebí víc, než škrtnout, jak Krusanov doporučuje, samo slovo „inteligence“ a zbavit tuto slabošskou, činů neschopnou a intrikánskou vrstvu jejího bytí v duchu teze „nomina sunt realia“.

Jeden z problémů Stavělovy interpretace spatřuji v tom, že následuje v manipulacích s vytrženými citáty z obecně známých děl, kde tu přesněji, tu volněji citovaný útržek jde proti smyslu textu, z něhož byl vytržen (jen jako hra s fragmentem lze připustit, aby například výrok o zlu z pera Martina Bubera, jednoho z tvůrců personalistické teologie „já“ a „ty“, zakládané na jejich rovnosti, sloužil jako argument ve prospěch usurpovaných práv Někitajeva). Mnohem důležitější mi připadá diplomantův pokus najít souvislosti mezi „alternativní historií“ a „metahistorií“ Daniila Andrejeva, který také ve své Růži světa podává svou verzi nejen ruské, ale všelidské eschatologie. Tady se nabízela možnost rozlišení mezi ucelenou a nepřijatelnou koncepcí člověka s nezpochybnitelným mystickým založením a postmoderně poskládanou prózou Krusanova. Pro její charakteristiku bych zvolila slovo bricolage), kde se v duchu už dost vyprázdňené postmoderny manipuluje s Leont'jevem stejně jako se Sergejem Bulgakovem, Berďajevem, Frankem.

Proto mi připadají mnohem nosnější než kvazifilozofické partie práce letmo naznačené souvislosti s tradicemi povytce literárními. Škoda, že nebyla podrobněji rozvinuta paralela mezi „zpreházenou“ a zároveň ztajemňující chronologií Krusanova románu s Bělkinovými povídkami a Hrdinou naší doby. Zřejmě by se dalo nalézt i víc souvislostí mezi synkrézemi u Krusanova a Bulgakova než v obrazu „věrného psa“ aj. Paralely s Leont'jevem (jeho jméno chybí v bibliografii) jsou samozřejmě legitimní, ale „estetství“ spisovatele a filozofa přemýšlejícího o dějinných cyklech, vztazích Byzance, Ruska a Slovanstva aj., je přece jen jiného druhu než to, co vydává za „estetiku Impéria“ Krusanov (pokud ovšem nejde znovu o parodii estetiky snobské).

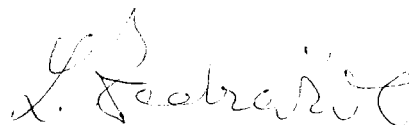
podstrkuje, ani soustředěnost na hledání paralel v literatuře domácí i světové (např. paralely egyptských mýtů, symboliky Slunce a Luny, čtyř přírodních živlů a jejich sepětí se sexualitou, konfrontace s dešifrovaným tajemstvím „dvou“ a „tří“ u Merežkovského jsou nepochybně samy o sobě zajímavé). Problematičtější, třebaže také možné jsou rovněž Stavělovy reflexe role ruské inteligence jako verbalizátorky eschatologických cílů „pomazaného Imperátora“. Protože její role je dvojznačná, Někitajevovi nezbyvá než odstranit svého hlavního dvoutvářného ideologa vystupujícího ve dvou rolích (služebné a konkurenční v rovině mocenské i sexuální) a nebrat ho s sebou do irijského ráje smrti a nicoty. Nabízí se tu totiž otázka, zda opět nejde provokativní (alternativní) verzi ruského mýtu o opoziční roli ruské inteligence /a vzdělanců/, vyhýbající se kolaboraci s mocí, rozvíjená právě v situaci, kdy by bylo racionální reflexe rozhodně zapotřebí víc, než škrtnout, jak Krušanov doporučuje, samo slovo „inteligence“ a zbavit tuto slabošskou, činů neschopnou a intrikánskou vrstvu jejího bytí v duchu teze „nomina sunt realia“.

Jeden z problémů Stavělovy interpretace spatřuji v tom, že následuje v manipulacích s vytrženými citáty z obecně známých děl, kde tu přesněji, tu volněji citovaný útržek jde proti smyslu textu, z něhož byl vytržen (jen jako hra s fragmentem lze připustit, aby například výrok o zlu z pera Martina Bubera, jednoho z tvůrců personalistické teologie „já“ a „ty“, zakládané na jejich rovnosti, sloužil jako argument ve prospěch usurpovaných práv Někitajeva). Mnohem důležitější mi připadá diplomantův pokus najít souvislosti mezi „alternativní historií“ a „metahistorií“ Daniila Andrejeva, který také ve své Růži světa podává svou verzi nejen ruské, ale všelidské eschatologie. Tady se nabízela možnost rozlišení mezi ucelenou a nepřijímatelnou koncepcí člověka s nepochybnitelným mystickým založením a postmoderně poskládanou prózou Krušanova. Pro její charakteristiku bych zvolila slovo bricolage), kde se v duchu už dost vyprázdněné postmoderny manipuluje s Leontjevem stejně jako se Sergejem Bulgakovem, Berďajevem, Frankem.

Proto mi připadají mnohem nosnější než kvazifilozofické partie práce letmo naznačené souvislosti s tradicemi povytce literárními. Škoda, že nebyla podrobněji rozvinuta paralela mezi „zpreházenou“ a zároveň ztajemňující chronologií Krušanova románu s Bělkinovými povídkami a Hrdinou naší doby. Zřejmě by se dalo nalézt i víc souvislostí mezi synkrézemi u Krušanova a Bulgakova než v obrazu „věrného psa“ aj. Paralely s Leontjevem (jeho jméno chybí v bibliografii) jsou samozřejmě legitimní, ale „estetství“ spisovatele a filozofa přemýšlejícího o dějinných cyklech, vztazích Byzance, Ruska a Slovanstva aj., je přece jen jiného druhu než to, co vydává za „estetiku Impéria“ Krušanov (pokud ovšem nejde znovu o parodii estetiky snobské).

Přejít nelze ani omezení odborné literatury k „petrohradskému textu“ (vychází se vlastně ze shrnující stati Toporova) i k ruské postmoderně (není pouze Epštejn). Přesto však je třeba ocenit zprůzračnění práce, trvání na vlastním přečtení textu a ocenění díla jako obohacení škály románových struktur současné ruské prózy. Z těchto důvodů by bylo možné dokonce uvažovat o známce velmi dobrá.

V Praze 13. září 2007.

Doc. dr. Ladislav Zadražil